

Tutkimuksemme perusta

Esimiehen avajaissanat Kotikielen Seuran vuosikokouksessa 14. maaliskuuta 1969

Kaiken päivänkohtaisen kulttuuripoliittisen hälyn keskellä kohenevat tieteellisen tutkimuksen elinedellytykset Suomessa varsin hitaasti. Kuvaavaa on, että yliopistoreformin tarpeellisuutta koskevassa äänekäässä keskustelussa on yleensä toivotettu vain hallinnon ja opetuksen seikkoja, aivan kuin ei yliopiston keskeis-

tehtäviin enää kuuluisikaan työedellytysten takaaminen tutkimusaloihinsa syyntyville yliopiston opettajille ja tiedemiehen uraa ajattelevalle lahjakkaalle »yliopistonuorisolle», käyttäkseni Kotikielen Seuran säännöistä tuttua sanaa. Lähiviikkoina annettaneen eduskunnalle lakiesitykset, joilla aiotaan kumota

nykyinen laki Suomen Akatemiasta, perustaa akatemian sijalle erityisiä tutkijaprofessuureja ja muuttaa akatemialaissa säädetty apurahajärjestelmä uuteen uskoon. Tällä tietoa on vaikea ennustaa, mitä tämä järjestelmänmuutos tulee merkitsemään tutkimuksen kokonaisuudelle. On ehkä sentään syytä huomauttaa, että tieteenharjoitukselle pohjaa luoviin suuriin perustutkimushankkeisiin muutokset eivät suoranaisesti ulottane vaikuttamaan. Tutkimuksen yleinen edistyminen riippuu paljolti kuitenkin juuri siitä, miten joutuisasti tällaiset hankkeet saadaan toteutetuksi.

Kaksi vuotta sitten tarkastelin Kotikielen Seuralle läheisten tutkimusalojen asemaa sen kannalta, miten hyvin »Kansallisten tieteiden kehittämissuunnitelmassa 1966—80» luonnosteltuihin keskeisiin tehtäviin oli päästy käsiksi. Näköalat eivät silloin tuntuneet aivan kuulailta. Kahtena peräkkäisenä vuonna oli valtion talousarviossa kohdeltu mm. Sanakirjasäätiötä nimistöjaoksineen ja Suomalaisen Kirjallisuuden Seuraa siihen tapaan, kuin niiden hyvin perustellut pyynnöt valtionavun saattamiseksi ajan tasalle olisivat olleet tyhjää ilmaa. Toisaalta oli kiertoteitse, vastaperustetun tutkimussopimusjärjestelmän avulla, saatu takeet muutamaksi vuodeksi edes yhdelle uudelle perustutkimushankkeelle: suomen kansankielen muoto- ja lauseopillisten aineiden keruulle ja arkistoinnille. Parhaillaan oli noihin aikoihin perusteilla ns. kansallisten tieteiden yhteinen keskusjärjestö. Sen tehtävät olivat ennalta selvät: olisi ensinnäkin pidettävällä hajallisten tutkimusyksikköjen välistä viestintää ja huolehdittava niiden toiminnan yhdentämisestä, toiseksi levitettävä tietoa alojemme työskentelystä ja ajankohtaisista tarpeista sekä suureen yleisöön että valtiovaltaan päin. Miltä näyttää nyt, kahden vuoden kuluttua?

Laajapohjainen KKKTK — Kansallisten kielten ja kulttuurimuotojen tutkimuksen keskusliitto — on jo toista vuotta ollut pystyssä, yhtenä jäsenenään Koti-

kielen Seura, josta käsin aloite liiton perustamiseksi lähti. Vakinaisia toimintalinjojaan liitto on vasta etsimässä, mutta alku on joka tapauksessa ollut lupaava: sisään- ja ulospäin suuntautuvaa viestintää on parannettu mm. liiton ja Kalevalaseuran yhteisen tiedotuslehden Seulasten avulla, ja kohta saataneen liitossa valmiiksi tutkijankoulutuksen tehostamiseen tähtäävä muistio, joka on tarkoitus jättää valtiovalle. Valtion tieteelliseen talouspolitiikkaan, tai pikemminkin (hyper)taloudelliseen tiedepolitiikkaan, ei liitto ole vielä ehtinyt vaikuttaa. Yhtä ja toista ilonaihetta on tälläkin alalla sentään saatu parin viime vuoden aikana. Erityisesti on iloittava Sanakirjasäätiön valtionavun melkoisesta noususta, jonka turvin on saatu alkuun mm. uusien pitäjänsanastojen keruu kolmesta tähän saakka huonosti tunnetusta paikallismurteesta — välttämättömän täydennys niihin pitäjänsanastoihin, jotka säätiö 1920- ja 1930-luvulla keräytti. Kansallisten tieteiden kehittämissuunnitelmassa mainittu Sanakirjasäätiön aineskokoelmien uudelleenjärjestely odottaa yhä vuoroaan, mutta valmistumassa on tutkimuksen välttämättömän apuneuvo: suomen murteiden ja yleiskielen käänteissanakirja, joka laaditaan säätiön yleishakemiston ja Nykysuomen sanakirjan pohjalta valtion humanistisen toimikunnan rahoittamana. Sellaiset pitkäaikaishankkeet kuin Karjalan kielen sanakirja, Vanhan kirjasuomen sanakirja, Suomen kielen etymologinen sanakirja ja useat sukukielten sanakirjat ovat edistyneet määrärahojensa rajoissa omaa hitaansitkeää vauhtiaan: ei varsinaista tehonlisäystä kehittämissuunnitelmassa kaavailtuun tapaan mutta ei onneksi liioin tehon taantumista tähänastisesta. Merkitapaus näillä aloilla on Karjalan kielen sanakirjan ensimmäisen osan ilmestyminen seitsenkymmenvuotisen, kirjavaiheisen valmistelun jälkeen.

Pysytelläkseni kehittämissuunnitelman tärkeimmässä kohteissa: Suomen kielen nauhoitearkisto on muuttanut yliopiston

sille osoittamiin väljempiin tiloihin ja jatkanut siellä toimintaansa jo vakiintuneeseen tapaan. Sen taloudelliset mahdollisuudet eivät ole riittäneet yhtä runsaasiin nauhoituksiin kuin varhempina vuosina, mutta vastapainoksi on saatu jonkinlaiseen alkuun tähänastisten nauhoitteiden litterointi, joka jo kehittämissohjelmassa neljä vuotta sitten luokiteltiin kuuluvaksi arkiston kiireellisimpiin tehtäviin. Kansankielen muoto- ja lauseopin arkistot ovat Helsingissä ja Turussa jo hahmollaan, ja valtion kanssa tehty tutkimussopimus takaa niille taloudelliset vähimmäisedellytykset vielä kahdeksi vuodeksi — mitä sitten seuraa, on tietymätöntä. Kannattaa vihdoin panna merkille sellainenkin uutuus kuin Oulun yliopistossa käyntiin saatu puhe- ja kirjasuomen laaja tilastollinen analyysi. Sitä varten poimitut ja kooditettut otokset aiotaan siirtää magneettinauhaan (samoin kuin kansankielen syntaksin otokset Turussa ja käänteissanakirjan aineisto Helsingissä), ja siten avautuu aineiston käsittelylle aivan toisenlaiset mahdollisuudet kuin tavanomaisella humanistisella käsivaratekniikalla. Sivutuotteena oululaisilta saadaan toivottavasti odottaa myös ensimmäistä laajapohjaista suomen kielen frekvenssisanakirjaa.

Kansallisten tieteiden kehittämissohjelman pykäläi seuraillessani olen tähän asti jättänyt huomiotta kaksi: ne, joiden nimenä ohjelmassa on »Nyky-suomen alaan kuuluvia hankkeita» ja »Nimistön tallennus ja arkistointi». Molemmat ansaitsevat oman tarkastelunsa.

Jo kehittämissohjelmassa jouduttiin toteamaan, että nyky-suomen selvittely, ennen kaikkea sanastollisten aineskokoelmien kartuttaminen ja huolenpito uusista sanakirjoista ja sanastoista, oli jäänyt melkein seisauksiin valtion rahoittaman Nyky-suomen sanakirjan valmistuttua v. 1961. Muodollisesti tämän työosan oli perinyt Suomen Akatemian kielitoimisto, mutta työvoimaltaan hiukan vahvistettunakin se on joutunut jättämään suurimman osan sarkaa pysyvään kesan-

toon. Kehittämissohjelmassa hahmoteltiin pulmalle sellaista ratkaisua, että varsinaiselle kielenneuvonnalle omistautuva kielitoimisto jäisi entisekseen mutta sen rinnalle ja tueksi perustettaisiin »nyky-suomen tutkimuslaitos», jonka henkilöstöön jo v. 1969 ajateltiin kuuluvan johtaja ja neljä leksikografia tai assistenttia. Suunnitelma on jäänyt paperille, samoin se kannanotto, jonka Suomen Akatemian kohtaloa pohtinut komitea esitti v. 1966: akatemian tulevista vaiheista riippumatta olisi kielitoimisto irrotettava akatemian yhteydestä ja perustettava sen sijaan erityinen kielen- ja kirjallisuudentutkimuslaitos. Vasta aivan viime aikojen tapahtumat ovat ruvenneet jouduttamaan kehitystä. Akatemialain kumoaminen näyttää ilmeiseltä, kielitoimiston asema joudutaan jo sen takia järjestämään uudestaan, ja kysymys on vain siitä, aiotaanko kielitoimisto edelleen pysyttää nykyisenä pienoisinstituuttina vai sallitaanko sen vihdoin laajentua kehittämissohjelmassa viitoitettuun suuntaan. Vähintään tämänvertainen laajeneminen tuntuu toivottavalta, mutta tutkimisen arvoinen on sekin mahdollisuus, että yhteen ja samaan instituuttiin liitettäisiin myös muita, organisatorisesti tähän asti erillisiä kielen-tutkimuksemme pysyväishankkeita — ehkä suorastaan sen tapaiseksi laajaksi kokonaisjärjestyksi, jollaista Martti Rappola jo v. 1960 esitti silloiselle tieteellisen tutkimuksen organisaatiokomitealle (ks. Vir. 1960 s. 120—130). Tällöisen mahdollisuuden selvittelyn on opetusministeriö jo pannut alkuun pyytämällä Suomen Akatemian kielitoimiston johtajalta täydentävää muistiotia akatemian asemaa tutkineen komitean lyhytsanaisen ehdotuksen lisäksi. Aikanaan nähtäen, pitääkö ministeriö asian edelleenkehittelyä vaivan arvoisena.

Kehittämissohjelman luvun »Nimistön tallennus ja arkistointi» tekee erityisen ajankohtaiseksi se, että nimistöntutkimustamme on vastikään kohdannut poikkeuksellinen huomionosoitus: val-

tion täksi vuodeksi hyväksytyt talousarvion mukaan perustetaan Helsingin yliopistoon syyskuun alusta »suomen kielien, erityisesti nimistöntutkimuksen» kiinteä ylimääräinen professorinvirka. Sen hankkiminen pantiin yliopistossa viireille jo v. 1964, ja hanke ennätti kokea eri portaissa melkoista vastatuultakin, ennen kuin se vihdoin saatiin toteutumaan. Meikäläisen lukeneistonkaan yleisessä tiedossa ei vielä tunnu olevan se, ettei metodinen nimistöntutkimus ole nimistä kiinnostuneiden diletanttien viihdettä vaan pitkälle erikoistunut kielitieteen haara, jolle luonnostaan kuuluu itsenäinen sija akateemisten opinalojen joukossa. Yleisessä tiedossa ei näköjään ole myöskään se, että meillä on vuosikymmenisten ponnistusten ansiosta täydentymistään täydentyvä Suomen nimiarkisto ja että sen aincistoa joudutaan jatkuvasti hyödyntämään myös julkisen nimistön huollossa, jonka tarve ulottuu moniaalle: kartoista ja hakuteoksista aina tienviittojen pystytykseen ja uusien asuntoalueiden kaavoitukseen saakka.

Mainitsemassani lausunnossa v. 1960 Martti Rapola totesi mm.: »Eräällä tavalla kohtalon ivaa on, että juuri keruu-kohteena pahoin laiminlyöty nimiaineistomme on ensimmäisenä osoittautunut siksi arkistojemme lohkoksi, joka on havaittu tarpeelliseksi filologisen intressipiirin ulkopuolellakin. Jopa eduskunnan ja eräiden ministeriöiden taholla Sanakirjasäätiön arkistojen edellytetään toimivan laitoksena, jolta voi pyytää ja saada virka-apua aivan kuin vakinaiselta virastolta konsanaan. — — Sinänsä kiitettävällä pyrkimyksellä on se vika, ettei Sanakirjasäätiöllä ole näihin tehtäviin vapaata henkilöstöä käytettävissään.» Noihin aikoihin ja vuosia myöhemmin nimistön tallennus, arkistointi ja huolto oli Sanakirjasäätiöön perustetun lisäksi, nimistöjaoksen, huostassa. Kehityksen alkuun oli päästy ratkaisevasti v. 1959; silloin jaoksen vuotuinen määräraha oli tuntuvasti kohonnut ja opetusministeriö antanut periaatteellisen siu-

nauksensa 20-vuotisohjelmalle, jonka mukaan koko Suomi saataisiin nimestetyksi vuoteen 1980 mennessä. Tätä ohjelmaa on sitten saatettukin seurata pitkän 1960-lukua, ja samalla on kasvanneista nimistönhuoltotehtävistä auttavasti selvitty, kun maanmittaushallitus on suoraan korvannut pääosan uusien karttalehtiensä tarkastuskuluista. Kysessä on ollut niin huomattavat summat, että maanmittaushallituksen rahoittama osuus arkiston henkilökunnan palkoista on viime aikoina jopa ylittänyt sen osuuden, joka palkkamenoihin on liennyt jaoksen varsinaisesta valtionavusta. Kaikkeen tarpeelliseen nimistönhuoltoon ei aikaa ja voimia silti ole riittänyt. Nimistöjaoksen kannalta oli pikemmin onni kuin onnettomuus esimerkiksi se, etteivät muut tie- ja vesirakennushallinnon piirit kuin Uudenmaan piiri pyytäneet jaosta taannoin tarkistamaan uuden tienviittajärjestelmänsä nimistöä. Tällaiseen tarkistuttamiseen olisivat kulkulaitosten ja yleisten töiden ministeriön pysyväismääräykset kyllä velvoittaneet jokaisen muunkin piirin, mutta eri asia on, miten tiedustelujen ruuhka olisi onnistuttu purkamaan arkistossa.

Viime vuoden alusta lähtien ei Sanakirjasäätiön nimistöjaosta ole enää ollut. Sen sijaan ja Sanakirjasäätiön rinnalle on noussut uusi itsenäinen järjestö, Suomen nimiarkiston säätiö, jonka avulla uskottiin nimistön tallennukselle ja huololle saatavan paremmat ulkoiset edellytykset kuin varhemman puutteellisen organisaation keinoin. Jatkaakseni nyt Rapolan yhdeksän vuoden takaista lausunmaa: kohtalon ivaa on sekin, että samana vuonna kuin Suomen nimiarkiston säätiö aloitti toimintansa ja onomastiikka sai virallisen tunnustuksen valtion talousarvioon merkittynä professuurina, juuri nimiarkiston toimintaedellytyksiä kavennettiin melkoisesti siihenastisesta. Suomen nimiarkiston säätiölle valtion vuoden 1969 tulo- ja menoarviossa osoitettu summa on näet niin niukka, että se käytännössä johtaa kenttäkeruun huo-

mattavaan supistukseen vaiheessa, jolloin elävän nimiaineiston pyydystäminen paperille on arkiston ensisijainen tehtävä. Parhailaan säätiö odottelee vastausta kirjelmäänsä, jolla on täksi vuodeksi pyydetty lisämäärärahaa — vain jotta keruu voitaisiin jatkuvasti pysyttää opetusministeriön kymmenen vuotta sitten hyväksymän kaksikymmenvuotissuunnitelman tasalla.¹

Nimiarkiston tapaus osoittaa havainnollisesti, minkälaisia vaikeuksia tutkimuksemme perustan vahvistaminen jatkuvasti kohtaa: kun yhtä kulmaa saadaan vähän paalutetuksi, uhkaa toinen jo vajota heiluvaan hetteeseen. Kestävää kokonaisperustaa ei saada luoduksi muun kuin suunnitelmallisen yhteistyön avulla, ja siksi toiveet kiinnittyvät erityisesti taipalettaan aloittavaan Kansallisten kielten ja kulttuurimuotojen tutkimuksen keskusliittoon. Ajan merkkejä on se, että KKKTK on saanut taakseen yhtä hyvin suomalaiset kuin suomenruotsalaiset kielen, kirjallisuuden ja kansankulttuurin tutkijat. Asia on kielen erosta riippumatta kaikille yhteinen, ja tämä kuvastuu myös niissä yhteydenotoissa, joita viime aikoina on ollut erityisaloja edustavien suomalaisten ja suomenruotsalais-

ten tutkimusjärjestöjen kesken. Pisimmälle on päässyt Suomen kielen nauhoitearkisto: on vain aikakysymys, milloin se muuttuu Suomen nauhoitearkistiksi, joka palvelee yhtäläisesti kummankielistä tutkimusta. Suomen nimiarkisto enteilee jo alunalkaisella nimellään vastaavanlaista yhteistyötä; siihenkin nähtävästi päästään pian. Kielirajan tienoilla on nimestäjä joskus joutunut epäpimään, kuuluvatko sellaiset nimet kuin helsinginpitäjäläinen mäennimi Haudabakka tai erästä lähdeettä tarkoittava Pörkkiökeldan tai pellonnimi Kytöökorn suomalaisen vai ruotsalaisen kerääjän alaan. Ne kuuluvat kumpaankin. Mutta myös loitolla kielirajasta on suomalaisella ja suomenruotsalaisella nimistöntutkimuksella nykyisin enemmän yhdistävää kuin erottavaa: on yhteiset keuruutyön ja arkistoinnin pulmat, yhteinen tutkimuksen kysymyksenasettelu ja metodiikka, yhteiset taloudelliset vaikeudet, vieläpä yhteiset nimistönhuollon ongelmat — vähimpiäkään hankauksia tällä aralla alalla ei viime aikoina ole enää ilmennyt. Tällaisessa tapauksessa jos missä on paikallaan myös tutkimuksen perustan vahvistaminen yhteistöimin.

TERHO ITKONEN